

POGRANICZE JAKO PRZEDMIOT BADAŃ SPOŁECZNYCH

Słowa kluczowe: pogranicze, społeczeństwo, naród, etniczność, kultura

Rzeczywistość społeczno-kulturowa od młodości sytuuje jednostkę w różnorodnej przestrzeni znaczeniowej. Kontakt ze światem, następuje na drodze naśladownictwa i identyfikacji z uniwersum, a w szczególności: z symbolami, obyczajami, zwyczajami, wartościami, językiem, religią. Wyjątkowość takiego obcowania charakteryzuje się możliwością wyboru i zmiany, oraz dowolnej akceptacji określonego systemu, czy modelu kulturowego. Kiedy przyjrzymy się tym procesom, to z łatwością zauważymy, że współcześnie jednostka znacznie częściej znajduje się w sytuacji bezpośredniej odmienności niż jednorodności. Taka sytuacja ma zasadniczy wpływ na rolę wartości i norm w kontekście tworzenia się więzi międzyludzkich w społecznościach wielokulturowych. Obserwacja życia społecznego upoważnia nas do zadania pytania o naturę procesów integracyjnych poszczególnych jednostek lub grup społecznych. Wyjaśnienie tego problemu z pewnością nie jest łatwe i jednoznaczne, lecz spojrzenie na funkcjonowanie społeczności na pograniczach, analiza zachowań jednostek i wzajemna koegzystencja odmienności, różnorodności i wielości, pozwoli szerzej spojrzeć na mechanizmy zachodzące obecnie w demokratycznych i pluralistycznych społeczeństwach.

Problemy pogranicza już od kilkunastu lat, są nieustannie poddawane refleksji naukowej różnych dyscyplin. To, że problematykę pogranicza interesują się socjologowie, etnografowie, etnologowie, politolodzy czy historycy, upoważnia nas do twierdzenia o ważności tego terminu, a intensywność i wielość publikacji opisujących różne sytuacje na pograniczach o aktualności tej problematyki. Fakt, że pograniczem zajmują się badacze wielu dyscyplin naukowych spowodował niejednorodność znaczeniową tego terminu.

Perspektywy pogranicza

W połowie lat 70-tych jedną z pierwszych koncepcji pogranicza na gruncie polskim przedstawił Chlebowczyk (1975). Według niego o pograniczu możemy mówić wówczas, kiedy na określonym terenie stykają się i współ-

istnieją różne grupy językowo-etniczne, narodowości lub społeczności narodowe. Możemy zauważyć, iż wspomniany autor zdecydowanie pogranicze usytuował w perspektywie terytorialno-geograficznej. Konsekwencją takiego założenia jest przedstawiony podział na pogranicza stykowe i przejściowe. Do pogranicza stykowego Chlebowczyk zalicza obszary, na których zauważona jest zdecydowana odrębność językowo-etniczna, a za przykład podaje pogranicze polsko-niemieckie, czy słowacko-węgierskie. Takie ujęcie zazwyczaj ukazuje nam niewielki obszar, jaki zajmują wymienione pogranicza z uwagi na zdecydowany i jasno określony podział. Natomiast pogranicza przejściowe dotyczą większego terenu, z powodu mało zauważalnego podziału etnicznego, gdzie na przestrzeni dziejów następował bliski, a nawet wspólny rozwój społeczeństw. Przykładem takiego typu zbiorowości, są społeczeństwa słowiańskie.

Inaczej kwestię pogranicza przedstawił G. Babiński, który wyodrębnił trzy typy pogranicza. Pierwszy typ pogranicza „(...) to pogranicze między podobnymi, tj. podobnie ukształtowanymi całościami, takie jak pogranicze między narodowo-państwowymi kulturami znajdującymi się na podobnym poziomie rozwoju – niezależnie od tego, jak nieprecyzyjnie to brzmi. Jako przykład takiego pogranicza można tu podać pogranicze niemiecko-francuskie. Po obu stronach tego pogranicza istniały organizmy państwowe (choć historycznie się to zmieniało) i wyraźnie ukształtowane odrębne kultury, a poza tym wpływ obu centrów, choć historycznie zmienny, mniej więcej się równoważył. Do tego typu zaliczam także pogranicze polsko-niemieckie, choć w tym wypadku owa symetryczność oddziaływań była chyba mniejsza” (Babiński 1994 s. 9).

Drugi typ odpowiada według cytowanego autora sytuacji „kresów”, gdzie występuje styczność między jasno określoną, dominującą instytucją polityczno-kulturową, a najczęściej mniej zorganizowanymi, a przez to słabszymi zbiorowościami etnicznymi.

Najczęściej „kresy” są utożsamiane – według M. Barwińskiego – w polskiej literaturze wyłącznie z południowo-wschodnimi krańcami I i II Rzeczypospolitej. Jednak pojęcie to można zastosować do licznych obszarów pograniczy na wszystkich kontynentach, pełniących w dziejach podobną funkcję jak polskie „kresy”. Określa ono obszar położony poza pierwotnym terytorium państwa, przyłączone najczęściej na drodze podboju, sukcesji lub unii personalnej, wielokulturowy, o bardzo złożonych stosunkach etnicznych, politycznych, społecznych” (Barwiński 2004 s. 8). W związku z tym kresy zazwyczaj oddzielają określone regiony lub zbiorowości, czy wręcz izolują.

Trzeci typ pogranicza to sytuacja bez wyraźnego ośrodka dominującego (Babiński 1994 s. 10). Są to okoliczności, w których występuje naturalna koegzystencja wielu zbiorowości w podstawowych sferach ludzkiego życia.

Następuje wymiana kultury i tworzenie organizacji o znamionach lokalności.

Szerokie, a zarazem bardzo kompleksowe ujęcie tego terminu zaprezentował Andrzej Sadowski, który wyróżnia trzy aspekty pogranicza (Sadowski 1992 s. 5-7):

1. *Przestrzenny* – w tym ujęciu jest to obszar bądź terytorium, który znajduje się przy granicy lub daleko od centrum. Na terytorium zachodzi określony zazwyczaj specyficzny typ współżycia dwóch lub więcej grup etniczno – kulturowych.
2. *Społeczno-kulturowy* – pogranicze w tym aspekcie jest umiejscowione w tej przestrzeni jako styczność społeczno–kulturowa między dwoma lub więcej narodami lub grupami etnicznymi. Jest miejscem „kontaktu społeczno-kulturowego zaczyna się tam, gdzie pojawiają się nosiciele (przedstawiciele) kultury sąsiedniej, a kończy się tam, gdzie występują ostatni nosiciele (przedstawiciele) naszej kultury” (Sadowski 1995 s. 43).
3. *Osobowościowo-kulturowy* – w tym ujęciu pogranicze jest miejscem kształtowania się nowego człowieka i jego kultury. Sądzę, że w tym aspekcie istotną rolę stanowi tożsamość społeczna związana z przenikaniem różnych kultur. W wyniku interakcji zachodzących między mieszkańcami danego regionu następuje wzajemne oddziaływanie, wzajemna wymiana elementów kultury symbolicznej, w wyniku której kształtuje się nowa tożsamość – tożsamość pogranicza. Przykładem takich społeczności są Ślązacy, Mazurzy, Poleszucy czy Podlasiacy, wszyscy ci, u których istnieje wyraźna świadomość społecznej odrębności.

Przedstawione dotychczas socjologiczne konstrukty pogranicza, zazwyczaj są pogłębiane o analizy dotyczące tej problematyki w perspektywie dziedzin pokrewnych. Jednym z takich jest kontekst historyczno-polityczny. Historycy ukazują problem pogranicza wkomponowany w dzieje państw, narodów czy regionów. Opisują procesy tworzenia się, zanikania i przekształcania organizmów polityczno-narodowych w określonym wymiarze dziejowym. Przeszłość ma bezpośredni związek ze współczesnością, bowiem każdy człowiek kształtuje swoją osobowość w oparciu o otaczającą rzeczywistość, której poznawanie jest podstawowym celem socjalizacji. W procesach socjalizacyjnych człowiek nieodłącznie spotyka się z przekazami, w których zawarte są treści związane z najbliższą rodziną, znajomymi, współmieszkańcami, którzy w przeszłości tworzyli określoną rzeczywistość społeczną. Pamięć o przeszłości obszaru jest stale internalizowana w świadomości kolejnych pokoleń, która rzutuje na dzisiejszy wizerunek stosunków społecznych.

Nie bez znaczenia na formację historyczną miały procesy wytyczania, bądź zmiany granic politycznych. Niekiedy delimitacja granicy politycznej, rozdzielający jednolity pod względem etniczno-kulturowym obszar, prowa-

dziła do zwiększania się różnic społeczno-ekonomicznych oraz kulturowych pomiędzy rozdzielonymi społecznościami i powstania obszaru pogranicza. Z drugiej strony, likwidacja długoletniej granicy nie powoduje zaniku sfery specyficznego pogranicza wykształconego przez tę granicę. Różnice ekonomiczne, mentalne i kulturowe, spowodowane istnieniem granicy, zwłaszcza rozdzielające obszary wyraźnie różnicujące się pod względem gospodarczo-społecznym, z reguły utrzymują jeszcze długo po jej likwidacji (Barwiński 2004 s. 8).

Pogranicze w wymiarze kulturowym rozumiane, jako sytuacja współistnienia różnych kultur, a w naukach o kulturze rozpatrywane jest jako kontakt, zderzenie lub konflikt (Uliasz 1997 s. 10). W środowisku wielokulturowym jednostek, wzajemne kontakty powodują przepływ elementów kultury występującej na danym obszarze. Przenikanie i mieszanie się kultur czyni z pogranicza obszar przejściowy, rodzaj pomostu między wzajemnymi wartościami kultury. W takiej perspektywie kultura stanowi kategorię zewnętrzną tzw. zewnątrz kulturową (Bukowska-Floreńska 1994 s. 165).

Drugą kategorią będzie przeciwny sposób jej lokalizacji, a właściwie bezpośredniego jej tworzenia i uczestniczenia. W takiej sytuacji możemy mówić o kategorii wewnątrz kulturowej. Zazwyczaj występuje w obrębie społeczności lokalnych, które tworzą daną zbiorowość pogranicza. W tym sensie pogranicze stanowi samoistną wspólnotę kulturową, którą cechuje określony porządek normatywny i aksjologiczny.

Z bezpośredniego ujęcia, czy koncepcji pogranicza tworzy się określona kultura. Pogranicze w takim ujęciu nadaje sens i ogromną wartość, na obszarach gdzie występują różne sposoby interpretacji świata, odczuwania i reagowania na zastane zjawiska, oraz kreuje się styl i sposób tworzenia nowej sytuacji społecznej. Obecność kultury pogranicza samo w sobie nie jest jeszcze pełnią wartości. Staje się wówczas, gdy jednostka uzmysłowi sobie odrębność otaczającej rzeczywistości i zechce ją przyjąć, celem wzbogacenia pierwiastków kulturowych, które funkcjonują obok siebie. Nic tak człowieka nie rozwija, jak poznanie innych doświadczeń i poglądów na zasadzie pełnej swobody i szacunku dla inności.

Przyjmując analityczne zestawienie istotowych elementów pogranicza w zakresie kultury, możemy wyodrębnić kilka zagadnień, które w zasadniczy sposób charakteryzują określoną rzeczywistość (Uliasz 1997 s. 15):

1. W warunkach pogranicza ważność zostaje nadana kategorii „inności”, ponieważ to inna kultura odsłania pełnię i głębię innych kultur, w tym własnej. Jest to jedyny sposób zobaczenia siebie, swojej kultury w zwierciadle innych poglądów i znaczeń. Obcowanie z inną bądź innymi kulturami daje możliwości praktycznej nauki tolerancji.
2. Pogranicze ukazuje polifoniczność i wielogłosowość społeczności. Jest to rodzaj dialogu, który realizuje się w ciągłym odnoszeniu się do siebie.

3. Bycie w kulturze pogranicza to trwanie na krawędziach rzeczywistości kulturowej, która inspiruje do aktywności celem poznawania i obcowania w dynamicznym systemie zmian. Jest to wychodzenie z jednolitości ku wielości w systemie równorzędnych podmiotów i zasad.
4. Człowiek skazany jest na ciągłe wybory i ciągłe wartościowanie. Taki charakter życia odkrywa prawdę o człowieku o jego ideach czy wartościach. Jest to ciągłe wystawianie człowieka na próbę.
5. Opowiedzenie się za złożonością pogranicza, to zgoda na współistnienie różnych sądów wartościujących, która pogłębia wrażliwość na odmienny sposób bycia i życia.

Najczęściej poruszonym aspektem opisu pogranicza stają się problemy narodowościowe, czyli strefa kontaktu dwu lub więcej zbiorowości etnicznych. Na obraz każdego pogranicza narodowościowego bezpośredni wpływ mają aspekty historyczne, społeczne, polityczne czy kulturowe, natomiast nie każde pogranicze jest pograniczem narodowościowym. Prowadzenie analiz i badań terenowych w zakresie pograniczy narodowościowych jest sprawą dosyć złożoną, ponieważ procesy integracyjne i asymilacyjne stale zamazują różnice etniczne. Zacieranie owych różnic zachodzi w świadomości jednostek, często wśród mieszkańców tego samego miasta czy wsi. Stad, że granice narodowościowe przebiegają w świadomości jednostek i brak jest jasno określonych zakresów, to taka sytuacja często prowadzi do tworzenia się konfliktów i wzajemnych antagonizmów.

G. Babiński opisując problematykę narodową uważa, że „współczesne pogranicza, a może już tylko granice kultur narodowych mają często wyłącznie subiektywny i symboliczny charakter, gdyż często nie ma tam nawet różnic językowych (...) Oznacza to, że zdecydowanie mniejszego znaczenia w tak zdefiniowanych obszarach pogranicza nabiera przestrzeń fizyczna, która przecież jest podstawowym konstytutywnym czynnikiem tradycyjnie pojmowanych pogranicz. Pogranicze staje się bardziej przestrzenią kulturową, wprost symboliczną niż fizyczną” (Babiński 1994 s. 20). Według tego stanowiska pogranicze nie utożsamiane jest tylko jako terytorium, lecz jako pewną sytuację w jakiej znalazł się człowiek bądź grupa społeczna. Jest bardziej przestrzenią kulturowo-symboliczną niż fizyczną. Pogranicze jest więc nie linią dzielącą bądź odgraniczającą jakąś część od większej całości, lecz sferą przejściową między dwoma lub więcej narodami.

Problematyka badawcza pogranicza

W chwili obecnej literatura socjologiczna jest bogata ilością publikacji dotyczących problematyki pogranicza. W ostatnim czasie wykreowały się ośrodki akademickie, które analizują problemy pogranicza organizując konferencje, sympozja, czy systematycznie prowadząc badania naukowe.

Możemy wymienić następujące miasta, w których ogniskuje się praca nad poznaniem specyfiki pogranicza w Polsce, są to: Białystok, Zielona Góra, Szczecin, Rzeszów, Katowice.

Mając na uwadze ogromną dynamikę wzrostu zainteresowania się tymi problemami należy obiektywnie stwierdzić, że do dnia dzisiejszego brakuje dokładnie wypracowanej i przemyślanej metodologii badań. W praktyce dzieje się tak, że określony badacz przystępując do badań, stosuje na własny sposób dobór metod i technik badawczych oraz prowadzi analizy wokół problematyki przez siebie wybranej i określonej. Brak ściśle określonego warsztatu badań i sprecyzowanej problematyki, doprowadza do sytuacji, w której mamy ogromne rozbieżności w tematyce badań, a nasilenie trudności następuje podczas interpretacji wyników badań. Stąd trudno wymagać od badaczy, aby przedstawili określone teorie funkcjonujące w obrębie pogranicza i skorelowali je z prowadzonymi badaniami. Zazwyczaj podczas wyjaśniania problemów, badacz stosuje takie teorie, które są mu bliskie z racji specjalizacji naukowej którą prezentuje i na ich podstawie stara się rozstrzygnąć postawione przez siebie hipotezy badawcze.

W procesie tworzenia się nowej subdyscypliny socjologicznej, jaką mimo wykazanych trudności staje się socjologia pogranicza (Leszkowicz-Baczyński 2001 s. 11), bardzo cenne stają się wysiłki porządkujące metodologię badań pogranicza.

Interesująca propozycję rozwiązania tej kwestii przedstawiła E. Nowicka. Według założeń tej autorki, ważne staje się rozróżnienie pogranicza na zewnętrzne i wewnętrzne. Możliwe jest ich opisywanie w aspekcie terytorialnym (geograficznym, przestrzennym) i w aspekcie psychologicznym. „W aspekcie terytorialnym – jak podaje autorka – pogranicze zewnętrzne jest to mniej lub bardziej, wyodrębniający się obszar, terytorium, na którym dokonuje się zetknięcie się, i zazwyczaj także przemieszanie się, kultur i ludzi. Oznacza to równoległe istnienie pogranicza kulturowego, społecznego. Zgodnie z tą koncepcją, po jednej stronie pogranicza jest względnie „czysty” kulturowo obszar, a po drugiej inne, podobnie „czyste” terytorium. To zewnętrzne, terytorialne – pozaświadomościowe – względy decydują o istnieniu tego rodzaju pogranicza (...). Elementy tak rozumianego pogranicza kulturowego odkrywa się wszędzie tam, gdzie występują nawet drobne enklawy kulturowe, wyznaniowe czy etniczne” (Nowicka 1998 s. 13).

Natomiast w aspekcie psychologicznym istotą staje się relacja jednostki wobec kultur czy grup etnicznych. Stąd pogranicze zewnętrzne w perspektywie psychologicznej można określić poprzez analizę sytuacji ludzi, którzy nie są osobiście uwikłani w kontakt kultur i odmiennych grup etnicznych czy religijnych. Pogranicze wewnętrzne w aspekcie psychologicznym występuje w doświadczeniach osób, które w życiu codziennym stykać się muszą z osobami odmiennych proveniencji narodowych, mają w rodzinie osoby należące do różnych porządków etnicznych, współmałżonków i po-

winowatych innej grupy etnicznej, dzieci o dyskusyjnej przynależności etnicznej lub dzieci z mieszanych etnicznie związków (Nowicka 1998 s. 14).

Mając na uwadze aspekt terytorialny i psychologiczny wspomniana autorka proponuje za podstawowe kryterium badawcze społeczeństw na pograniczu przyjąć kryterium swojskości i obcości. Swojskość i obcość to nie tylko kryteria analityczne, ale przede wszystkim realne kryteria porządkowania rzeczywistości. Badając więc intensywność poczucia swojskości i obcości danej zbiorowości wobec innej grupy, wnika się w kluczowy problem życia społecznego. Swojskość i obcość – według E. Nowickiej – są bez wątpienia kategoriami porządkowania świata wzajemnie sprzężonymi: o jakiejś grupie można myśleć jako o obcej wtedy i tylko wtedy, gdy jakąś inną grupę uważa się za swoją. Wydaje się, że im silniejszy istnieje związek z jakąś grupą jako własną, tym bardziej zdecydowanie odczuwa się obcość wobec innych grup tego samego rzędu (Nowicka 1998 s. 15).

W podobnym, antropologicznym wymiarze ukazana jest problematyka badań przez V. Krawczyk-Wasilewską. Wspomniana autorka wyróżnia trzy kryteria: geograficzne, genetyczne i kulturowe, uwypuklając przy tym problematykę mentalności. Mentalność według autorki wynika z poczucia tożsamości, które warunkuje świadome kształtowanie poglądów składających się na obraz własny („my”). Stan mentalności często bywa odzwierciedleniem harmonii z kontekstem przestrzenno-geograficznym i dysharmonii czy też kontrastu z innymi grupami etnicznymi („oni”).

Badania zatem nad mentalnością powinny koncentrować się wokół jej naturalnych i kognitywnych granic, przy uwzględnieniu aspektu geograficznego, narodowego, etnicznego, ideologiczno-politycznego, społecznego, religijnego i estetycznego (Krawczyk-Wasilewska 1998 s. 18).

Niebagatelną pracę w zakresie systematyzacji i porządkowania zagadnień metodologicznych – szczególnie w zakresie badań empirycznych – wykonała M. Zielińska, która wyodrębniła następujące obszary badawcze (Zielińska 2003 s. 133-150):

- Codzienne życie mieszkańców pogranicza. W tym obszarze celowe będzie zasygnalizowanie koncepcji A. Sadowskiego, który przedstawił zmiany funkcji miasta wobec mieszkańców. W procesie przeobrażenia miasta przygranicznego w pograniczne wspomniany badacz przedstawił trzy etapy przejścia, które charakteryzują się swoją wyjątkowością i specyficznością. W zakresie tego obszaru należy lokalizować badania rodzin na pograniczu i młodzieży zamieszkującej pogranicze oraz ukazywać problemy, takie jak: bezrobocie, przemoc czy narkomania.
- Stereotypy i kierunki ich przeobrażeń. Taka tematyka bywa bardzo często podejmowana przez socjologów systematycznie prowadzących badania empiryczne. Niemal na każdym Polskim pograniczu w ostatnim dziesięcioleciu zostały przeprowadzone badania, które ukazały wyobra-

żenie Polaków o innych narodach i na odwrót. Tego typu badania, są cennym źródłem wiedzy o procesach zachodzących na pograniczach.

- Tożsamość, osobowość człowieka pogranicza. Specyfiką tego obszaru badawczego jest określenie lub przedstawienie cech „człowieka pogranicza”. W tym aspekcie mamy dwie skrajne postawy. Jedną z nich jest koncepcja W. Pawluczuka określana jako radykalizm pogranicza. Przyczyną ukształtowania się takiej postawy jest kompensacja poczucia peryferyjności i zagrożenia tożsamości etnicznej czy religijnej. Zupełnie przeciwny obraz człowieka pogranicza przedstawia J. Nikitorowicz. Jest to człowiek, który posiada wysoki poziom tolerancji, akceptacji i zmian. Te cechy są kształtowane w oparciu o kulturę pogranicza, która stwarza szanse wyboru i przystosowuje do jego podjęcia.
- Mniejszości narodowe, etniczne, religijne na pograniczach. Wyszczególniony zakres problematyki jest najczęstszym obszarem dociekań socjologów. Istnieje wiele prac dotyczących konkretnych pograniczy. Najogólniej, możemy stwierdzić, iż pogranicze polsko-białoruskie zostało zbadane najdokładniej i kompleksowo. Tego typu badania są często doskonałym uzupełnieniem lub wypełnieniem badań przeprowadzonych przez centralne ośrodki badające społeczeństwo polskie w zakresie postaw wobec sąsiadów.
- Zjawiska patologiczne. Podstawowym tematem badań w tym obszarze jest ukazanie funkcjonowania „szarej strefy”. Występuje tutaj różnego rodzaju przemyt towarów i ludzi, różne elementy przestępczości zorganizowanej, prostytutka i narkomania. Należy odnotować olbrzymie trudności w przeprowadzaniu tego typu badań. Zazwyczaj głównym źródłem danych stają się raporty policyjne i procesy sądowe.

Mając na uwadze syntetyczne wyartykułowanie koncepcji badawczych w zakresie pogranicza, inspirującym terenem badań może stać się południowa część pogranicza polsko-białoruskiego. Podstawowym argumentem za lokalizacją badań na tym terytorium jest brak systematycznych analiz w tym zakresie oraz możliwości porównawcze. Sądzę, że interesującym przyczynkiem, który zmotywuje przyszłych badaczy, będzie zaprezentowanie rozumienia pogranicza przez młodzież polską i białoruską. Przedstawię ten problem w formie rangowej z uwzględnieniem obu badanych grup.

Tab. 1. Układ rangowy określeń terminu „pogranicze” przez młodzież polską (%)

Ranga	Wyszczególnienie	%
1	Coś, co jest pomiędzy	33
2	Bariera oddzielająca, np. dwie rzeczy	20
3	Coś, co znajduje się na poboczu	17
4	Teren znajdujący się blisko granicy	14
5	Nie wiem	10
6	Miejscowości leżące przy granicy	5
7	Teren odległy ok. 30 km od granicy	2

Tab. 2. Układ rangowy określeń terminu „pogranicze” przez młodzież białoruską (%)

Ranga	Wyszczególnienie	%
1	Terytorium wzdłuż granicy	42
2	Granica między kulturami	17
3	Strefa, która znajduje się na granicy	15
4	Wspólnota kulturowa dwóch krajów	13
5	Teren odległy 10-50 km od granicy	8
6	Skrzyżowanie kultur, tradycji i religii	4
7	Terytorium podlegające szczególnej kontroli	1

Oba zestawienia pod względem treści są dosyć jednoznaczne i jednostronne. Dominują określenia pogranicza głównie, jako terytorium bądź przestrzeni między granicami. Rozumienie terminu przez młodzież białoruską jest szersze, ponieważ uwzględnia różne aspekty kultury, a właściwie jej różnorodność i wielość. Skojarzenia respondentów obu grup na temat pogranicza są pozytywne i pozbawione emocji. Nie spotkałem – analizując materiał badawczy – jakichkolwiek pejoratywnych określeń.

Ze swobodnych wypowiedzi dotyczących wyjaśnienia tego terminu wynika, że pojęcie to jest rzadko używane, a znaczenie słabo rozumiane. Do braku jakiegokolwiek wiedzy na temat pogranicza przyznaje się ok. 10 % badanej młodzieży polskiej. Należy również podkreślić, iż ok. 30 % młodzieży polskiej i ok. 15% młodzieży białoruskiej nie potrafiło ustosunkować się do tak postawionego pytania, co świadczy z jednej strony o braku zainteresowania się tymi zagadnieniami oraz ubytkach edukacyjnych młodzieży w tym zakresie.

Mam nadzieję, że niniejszy artykuł chociaż w minimalnym stopniu wzbogaci świadomość członków obu społeczeństw wobec pogranicza i pobudzi do głębszych refleksji na ten temat. Postuluję prowadzenie dalszych

badania skoncentrowanych wokół problemu związanego ze zmianami zachodzącymi w społeczeństwach bezpośrednio ze sobą sąsiadujących. Problemy pogranicza, są niezwykle ważne i istotne w aspekcie zmian i przekształceń ustrojowych, jakie od kilkunastu lat zachodzą w Polsce i Białorusi. Owa perspektywa pozwoli nie tylko uzyskać wiedzę na temat postaw obu społeczeństw wobec przemian zachodzących w konkretnym państwie, lecz dzięki wspólnemu zestawieniu wyników badań, będzie możliwe określenie ogólnych tendencji zmian zachodzących w porównywalnych społeczeństwach.

Streszczenie

Podstawą do napisania tego artykułu była chęć przedstawienia pogranicza, jako problemu badawczego, który inspiruje badaczy z różnych dziedzin nauk społecznych. Autorowi zależało na przedstawieniu tego problemu w perspektywie rozwoju współczesnych społeczeństw w skali mikro i makrosocjalnej. Analiza problemu badawczego jest ukazana w kontekście tych ośrodków socjologicznych, które już od kilkunastu lat prowadzą systematyczne badania nad specyfiką polskich i europejskich pograniczy.

Teoretyczny opis tego zagadnienia jest pogłębiony wynikami badań własnych, które autor prowadził wśród studentów na pograniczu polsko-białoruskim. Wyniki owych dociekań dość jednoznacznie ukazują powierzchowne znaczenie tego terminu wśród badanych oraz tradycyjne ujęcie tego terminu.

THE BORDERLAND AS THE SUBJECT MATTER OF THE SOCIAL RESEARCHES

Key words: borderland, society, culture, nation, ethnocentrism, ethnicity

Summary

The basis for writing this article was the desire to present the borderland as the subject matter, which inspires different social disciplines researchers. The author tends to show this problem in the area of the modern societies development in the micro and macro society range. The analyse of the subject matter is shown in the context of these sociological centres, which

has been conducting researches on the specificity of Polish and European borderlands since many years.

The theoretical description of this problem is broadened by the author's own investigation results, which were conducted amongst the students living on the Polish-Belorussian borderland. The results of the investigation show unambiguously that samples perceive the borderland in the superficial and traditional way.

Literatura

1. Babiński G. (1994), Pogranicze etniczne, pogranicze kulturowe, peryferie. Szkic wstępny problematyki, „Pogranicze” Studia Społeczne Tom IV, Białystok.
2. Barwiński M. (2004), Podlasie jako pogranicze narodowościowo-wyznaniowe, WUŁ Łódź.
3. Bukowska-Floreńska I. (1994), Pogranicze jako kategoria wewnątrzspołeczna i wewnątrz kulturowa. W: Pogranicze jako problem kultury (red.) T. Smolińska, Instytut Filologii Polskiej, Uniwersytet Opolski, Opole.
4. Chlebowczyk J. (1975), Procesy narodotwórcze we wschodniej Europie środkowej, PWN Warszawa.
5. Krawczyk-Wasilewska V. (1998) „My” czy „Oni”? Z problematyki metodologicznej badań pogranicza, WSP Olsztyn.
6. Leszkowicz-Baczyński J. (2001), Transgraniczność w perspektywie socjologicznej, Tom I, LTN Zielona Góra.
7. Nowicka E. (1998), Badanie pogranicza. Kilka propozycji metodologicznych, „Pogranicze” Studia Społeczne Tom VIII, Białystok.
8. Sadowski A. (1992), Pogranicze. Studia Społeczne. Zarys problematyki, „Pogranicze” Studia Społeczne Tom I, Białystok.
9. Sadowski A. (1995), Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców, Trans Humana Białystok.
10. Uliasz S. (1997), O kategorii pogranicza kultur. W: Pogranicze kultur, (red.) Cz. Kłak, WSP Rzeszów.
11. Witkowski L. (1991), Uniwersalizm pogranicza. O semiotyce kultury Michała Bachtina w kontekście edukacji, WUT Toruń.
12. Zielińska M. (2003), Socjologiczne badania empiryczne na terenach pogranicznych. Między teorią a praktyką, W: Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Teorie, studia, interpretacje, Tom I, (red.) M. Zielińska, LTN Zielona Góra.

